

Bihari János a „magyar Beethoven“

Irta Sebestyén Ede

A magyar zene nagy uttörői között művészi és emberi mivoltában is kétségtelenül Bihari János volt a legkiválóbb jelenség. Igazi östehetség volt, még a hangjegyeket sem ismerle, de művészetében fejlettebb sok nagyképzetségű muzikusnál; cigánynak született, de megjelenésben és gondolkodásban igazi ur. És józan életű, mint urak és muzikusok közül kevesen. Képmása, amelyet 1820-ban festett a pesti Donát János, megragadó erővel örökítette meg ideális vonásait és méltósággal teljes, férfias megjelenését. De energikus tekintetével és díszes öltözködésével inkább orosz tábornoknak nézünk, mint cigánysoron született muzikusnak.

Bihari, a muzikus

A magyar zenei irodalom nem foglalkozott érdeme szerint ezzel a nagy hegedűművész-szel és zeneszerzővel. De Liszt Ferenc és Mátray Gábor olyan gazdag és jellemző vonásokkal rajzolták meg művészi és emberi alakját, hogy teljes és tökéletes mivoltában láthatjuk őt magunk előtt.

Bihari játszómódja a magyar nóták előadásában szabatos s az akkori időben páratlan volt — írja Mátray Gábor. — Egyszerűen, tulzolt cifrázás nélkül játszott, sok érzéssel, hiven mutatva a magyar zene nemzeti jellegét. Friss nótáiban a legélénkebb tűz lobogott, lassu-jából szívre és lélekre ható remek elégiák hangzottak. *Kottát nem ismert*, de egyszeri hallásra tökéletesen megtanult bármilyen darabot, amely tetszett neki.

Zenekarának öt tagja volt: négy vonós és a cimbalmos. Bihari szigorú fegyelmet tartott a formaruhát viselő muzikusok között. Emberei veres dalmányt viseltek, fekete és buzavirág színű zsinórzással, hozzá buzavirág színű nadrágot. Bihari ruháját dus aranydíszítés fedte. Az első diszruhákat Kubinyi Károly, a nemesi felkelők seregének ezredese ajándékozta a zenekarnak, gyűjtött pénzből.

Bihari, az ember

Bihari magas és izmos termetű volt — mondja Mátray Gábor. — Feltűnő vonalakkal bíró széles arcát nagy és erősen kidomborult szemek érdekesebbé tették. Vigkedélyű, gazdálkodásra nézve könnyelmű, de jószívű volt. Büszke, hiu, pazarló természet. *Drága hegedűjét libériás szolgálta utána.*

A szép nemet kedvelte s igen örömet társalgott velők. Minthogy mindenütt szívesen látták, gyakran bátorságot vön magának a műveltebb osztálybeli szépnemmel bizalmasabban hangon is enyelgeni. Ebbeli vonalma fiatalabb korában néhányzser kellemetlen körülményekbe sodrá, melyekből számos pártfogói kíségték őt. *A nyilvánosság terén nem tapasztaltatott soha valamely erkölcs-telen tette. Iszákosság büne sem terhelé, mert a szesz italal mértékletesen élt.*

A pálya kezdete

Bihari János Nagyabonyban született 1769-ben. Apja hegedűs volt a cigánybandában és szintén Jánosnak hívták, de hegedűs és János volt a művészi fia is. Tizen-nyolc esztendő volt a középső Bihari, amikor megnősült, a felesége tizenöt. *Banyák Éva* volt a neve, apja a banda cimbalmosa.

Kissé érthetetlen, hogy Bihari, aki nagyon kimagaslott bármely cigánybandából, csak harminchárom éves korában — 1802-ben — szánta rá magát, hogy otthagyja a falut és és kisvárost s feljőjön Pestre.

Első zenekarának tagjait Pest legkedveltebb cigánymuzikusaitól állította össze s kezdetben a *Hét választófedelemhez* (zu den sieben Kurfürsten) címzett fogadó nagytermében játszott. Ez volt akkor a pesti éjjeli élet legkedveltebb helyisége. Bihari éjjeltől két óráig játszott magyar darabokat, hallgatót és táncmuzikát. Hallgatói nagyon megindították a mulatozó közönséget, de a magyar táncdarabok kevés embert csábítottak megmozdulásra. Jobban szerették a német talp alá való s amikor Bihari bandája elhallgatott és a német zenekarban felcsendült a menuette, az ecossaise és egyéb német és francia táncmuzika, felvillanyozva ugrottak fel a párok s megkezdődött a tánc, sokszor kivilágos-kivirradt. Idő kellett hozzá, míg a pesti magyar-német közönség megkedvelte a magyar táncokat.

Bihari János zenekara néhány esztendő alatt legnépszerűbb lett az egész országban. Előbb a nagy bálókban hódított, azután a főurak és vagyonos polgárok nagy házi mulatságain, majd a nádor estélyein. Azután

meghívták az országgyűlés, időszakaira *Pozsonyba*. Itt annyira megkedvelték, hogy két évtizeden át mindig az ő muzsikája volt a szórakozások legfőbb eseménye. Közben egymást követték saját magyar kompozíciói, a verbunkosok, hallgatók, táncdarabok, de örömmel játszotta uttörő társai: *Rézsavölgyi, Csermák, Lavotta* és a kisebbek friss magyar szerzeményeit is. És boldog volt, hogy a közönség legszelebb rétegei lelkesedéssel és egyre fokozódó nemzeti öntudattal hallgatták a bús és a vidám magyar muzsikát. Ez a nagy lelkesedés teremtette meg egymás után a magyar táncformákat. Bihari nem csupán a közönségre tudott hatni, hanem zeneszerző társaira is.

A „magyar Beethoven“

A bécsi kongresszuson, amely 1814 szeptemberétől 1815 júniusáig tartott, a klasszikus hangversenyek mellett Bihari muzsikája volt a sok fejedelmi vendég és idegen diplomata és főur legkedvesebb zenei gyönyörűsége. A klasszikus hangversenyeken a Bécsben élő nagy muzikusok feltárták a császárváros roppant nagy zenei kincstárát. Beethoven is szerepelt több ízben, új, nagyméretű kompozíciókkal.

Bihari elsőben is az udvar ünnepségein játszott a zenekarával, később azokon az estélyeken, amelyeket idegen uralkodók, főurak és diplomaták rendeztek. Ezeknek a tisztán magyar műsoru előadásoknak egyiken *Beethoven is meghallgatta az őtagn magyar zenekar játékát.*

Bécsben, a kongresszus idején tisztelték meg Bihari a „magyar Beethoven“ névvel. Persze inkább érzelmi, mint zenei alapon. Bihari János és az ő négy muzikusa valóssággal meghódította Bécsot. Játékának nemes szenvedélyessége, magyar muzsikájának teljesen ujszerű és izgalmas hangszin-pompája s a kis társaság festői megjelenése felejthetetlen élményt jelentett hallgatóinak.

A királyné megleckézeti

Az első kongresszusi évben, közvetlenül karácsony előtt, nagy estély volt az udvarnál az idegen fejedelmi személyiségek és más előkelőségek tiszteletére.

Erre az estére Bihari Jánost is meghívták — vendégnek. A királyné, *Mária Ludovica* kívánta, aki különösen nagy tisztelője volt Bihari művészetének.

A szokatlan esemény, hogy egy cigányprimást meghívnak az udvari estélyre, különösen, mikor fejedelmi vendégek is vannak jelen, nagy feltűnést keltett és hallatlanul fokozta Bihari és zenekarának amugyis igen nagy népszerűségét.

Bihari külön diszruhát készített erre az ünnepi alkalomra, olyan díszeset, hogy a diplomaták és tábornokok zavartan nézték és találgatták, miféle nagy méltóságnak a viselője lehet ez a hatalmas termetű és méltóságteljes megjelenésű férfiú.

És a cigányprimás minden elfogódottság nélkül járkált a vendégek között. Művészi nagyságának tudatában egyenlő rangúnak érezte magát mindenkivel.

A királyné, bármennyire lefoglalta érdeklődését és idejét a sok vendég, gyakran figyelt Bihari. Attól tartott, hogy a felséges, fenséges és kegyelmes hölgyek és urak között esetleg zavarba jöhet s nem éri jól magát. De hamarosan megnyugodott: a muzikus egészen feszletlenül viselkedett. Sőt egyszer tetten érte, hogy nagyon is feszletlenül nézeget egy ragyogóan szép, selyemben és ékszerekben pompázó hölgyet: a *cárnét*. A meglepő felfedezést újabb meglepetés követte: a fejedelmi hölgy egyáltalán nem nehezelt a tulzott érdeklődésért.

Nehogy valami baj történjék, a királyné egyik üres terembe ment és magához hívatta Bihari.

— Van magának felesége? — kérdezte a csodálkozó muzikustól.

— Igenis, Felsőged Asszonyom, el is hoztam magammal Bécsbe.

— Hivassa ide azonnal!

Bihari megmondta szállásának címét az odahívott udvari lakójának. Félórával később megjelent Bihariné, egy magastermetű, szép alaku, szép arcu asszony, magyar diszruhában. Imponáló és elragadó jelenség. A királyné nagyon kedvesen fogadta és megdicsérelte, hogy hűségesen elkíséri az urát utajain. Azután mosolyogva rábirított Biharira:

— Ha magának ilyen derék feleséget adott az Ég, akkor ne nézegessen más asszonyokra!

A felséges asszony ezután még elbeszélgetett Biharinéval; ötven darab aranyat adott neki, meg ezüst csecebecskéket és megparan-

csolta, hogy udvari fogaton vigyék a házaspárt a szállására. De azonnal...

Bihari a Margitszigeten

József nádor orosz feleségének nagynénje, *Pavlovna Katarina* oldenburgi hercegnő 1815-ben Pesten volt látogatóban és június elsején mulatságot rendezett a Margitszigeten szabad ég alatt. A multság vendégei az itt időző főuri családok voltak, főként az ifjuság.

Legfőbb szórakozás a program szerint a tánc volt. Magyar tánc és idegen. Az utóbbinak a zenéjét az Eszterházy-erzed zenekarára bízták, de magyar zene és magyar tánc Bihari nélkül elképzelhetetlen volt. Bihari tehát hazahozatták Bécsből. Nem ment könnyen, mert a bécsiek nem akarták elengedni, de végül mégis teljesítették a nádor feleségének kívánságát és Bihari hazajöhetett a zenekarával.

A *Magyar Kurir* így számolt be a mulatság táncos részéről június 9-én megjelent számában:

„Az ebéd a Sz. Margit szigetében volt, mellynek végével ama híres Bihari magyar muzikusnak hegedülésére néhány magyar díszes nemes ifjak nemzeti táncot jártak, utóbb a Budai magyar polgár gyerekek bált tartottak.”

A cambridgei herceg énekel

Albert királyi herceg 1820-ban, szeptember 21-én meghívta promontori (Budafok) kastélyába a Szent Szövetség Pesten időző tagjait, köztük a cambridgei herceget és néhány angol barátját. A díszes ünnepi ebédén Bihari muzsikált. Az ünnepségről ezt jelentette a *Magyar Kurir* október hatodiki számában:

„Sept. 21-én Albert Kir. Herceg a Felsőged Udvar, s az itt lévő Fő Vendégeket a Promontoriumban vendégelte meg... Egy díszesen készült Levélszínbe véletlenül (várrallanul) az által lepettetek meg, hogy megszólamlott a Magyar Muzsika, s ama híres Hegedűsünk Bihari oly kellemesen húzta a Magyar Nótákat, hogy az ő mesterséges fogásait, kik eddig nem ismerték, egész gyönyörűséggel hallgatták. Különösen meglepte az Anglus királyi Herceget, hogy a *Marlborough nótáját* kezdte vonni, mellyre a Királyi Herceg és a vele lévő négy Anglus Gavallérok oly kellemesen megindultak, hogy azt a musika mellett *vigan énekeltek.*”

Bihari röviden így mondta el ezt az érdekes esetet:

„Muzsikáltunk és látszott, hogy fogott rajtuk. Mikor a sampanyernél rákezdtem a Marlboroughra, Cambridge hercege egyszerre felugrott ülőhelyéből, néhány sort közibe danolt és a lábával a taktust kopogta.”

Minden, vagy semmi!

Ferenc császár és király olyan sok szépet hallott Bihari János művészetéről és egyéniségéről, hogy egy ízben, amikor Bécsben időzött a zenekarával, magához hívatta. A legszűkebb körben akart gyönyörködni a játékában és meg akarta ismerni mint embert.

A művész Bihari valóssággal elbájolta az uralkodó mesteri játékával. Nem tudott elég sokat játszani, a király egyre újabb és újabb darabokat akart hallgatni. Végül, amikor észrevette, hogy a művész már nagyon elfáradt, megengedte neki, hogy letegye a hegedűjét és beszélgetni kezdett vele.

A királyt nagyon meglepte, hogy a magyar muzikus cigány minden elfogódottság nélkül beszélget és tulzolt alázatosság helyett férfiasan mértéktartó tiszteletet mutat. Ez nagyon tetszett neki. A kihallgatás végén megkérdezte Bihariót, mit kíván gyönyörű játékáért? Bihari, aki boldog és büszke volt, hogy a király teljes feszletenséget engedett neki, zavarba jött a kérdésre és nem tudott felelni. Pénzjutalmat nem fogadott volna el, más kívánsága pedig nem volt. Ez is tetszett a királynak. Látta, hogy igazi büszke urral van dolga.

— Kedves Bihari — mondta — én szep kitüntetést szántam magának, a magyar nemességét.

Bihari gondolkodott néhány másodpercig, azután ezt mondta:

— Köszönöm Felsőged kegyességét, de a kitüntetést csak úgy fogadhatnám el, ha a társaim is megkapnák, mert együtt szolgáltuk meg.

A király nem tudott mindjárt szóhoz jutni a szokatlan kívánságtól. Kezét fogott a büszke muzsikussal és ezt mondta:

— Majd meggondoljuk!

A kitüntetés elmaradt. Udvari emberek elgáncsolták.

Liszt Ferenc Bihari Jánosról

A cigányzenéről szóló könyvében a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik Liszt Ferenc Bihari művészi egyéniségéről.

„Amikor ennek a cigányos virtuóznak a játékát hallottuk — 1822-ben —, már nem voltunk olyan egészen gyerekek, hogy ki-törülhetetlenül meg ne örízhetünk volna azokat a benyomásokat, amelyeket megszálott-ságával tett ránk s amelyek annyira megragadtak bennünket, hogy a lelkiünk mint erős hatásu, boldogító életnedvet szívta magába őket. Bihari a legmagasabb fokra emelte a magyar zene jóhíret.

Meleg humora volt és szerette a változatos-ságot, az utazást, a szép nőket, a rajongókat és tapsolókat, az ünnepségeket, izgalmasokat s az érzékek és a képzelet zámorát. Mindennel meg volt elégedve s a szerencsének legszerényebb mosolygása is meglepte, bármilyen gyakori volt. És mégsem volt mentes attól a vigasztalan, kétségbeejtő és gyógyithatatlan szomorúságtól, amely fájának sajátos vonása. *Senki másnak a hegedűje nem tudott úgy énekelni, sirni, zokogni!*

Népszerűségét szerényen, nemesen viselte. Szerette a villamossággal telített légkört, amelyet dallamaival terjesztett; boldog pillanatai voltak, amikor meghatottan érezte, hogy az ő lelkének izgalmai továbbrezegnek hallgatóiban. Azután elfújta a szenvedés vízióit és táncba vitte a hallgatóit, olyan szenvedélyességgel és féktelenséggel, amelyet meg sem érthetnek azok, akik nem szálltak le a Tartaros mélységeibe, ahol ez a különös jelenség lakott: az emberi sziv gyökeréig! Mint igazi cigány, semmiféle haragot vagy gyűlöletet nem érzelt a társadalommal szemben, de a maga fajához hű maradt. *Büszke volt és szabadságszerető.*

Biharinak az volt a szokása, hogy bálokon a tánc megkezdése előtt boros hangulatu hangversenyt rögtönzött. Az előadott darabokat olyan ünnepesen játszotta, hogy egy nyugati ember sem a helyhez, sem az alkalomhoz illőnek nem tartotta volna. Mégsem hallatszott játéka közben sem egy selyem-vagy tüllruha susogása, sem egy aranylánc halk csengése, amíg a közönség megilletődötten hallgatta Bihari szomorú hangulatu játékát.

A Rákóczi-induló problémája

A magyar zenetörténet legizgatóbb kérdése a Rákóczi-induló szerzőjének személye. Szinte évszázados már az a probléma, de ma még távolabb vagyunk a tisztázás lehetőségétől, mint a mult században.

A zenei irodalomban 1862-ben bukkant fel először a kérdés, a *Zenészeti Lapok* hasábjain. Az első cikkeket, amelyek a vitát elindították, a hozzászólások hosszú sorozata követte ugyanebben a lapban és másutt is. A kérdés részletes vitátságát ezen a helyen nem folytathatjuk, csupán néhány olyan hozzászólást ismertetünk, amelyek írói közvetlen tapasztalás alapján állítják, hogy *Bihari János volt a Rákóczi-induló szerzője.*

A *Zenészeti Lapok*ban folytatott vita során több előkelő állásu és a zenében otthonos uriember elmondta, amit az induló keletkezéséről tudott. Vitatkozó szándék nélkül mondták el, nem is állítás formájában, hanem mint élményt. De ezek az elbeszélések valójukban mégis állítások a nem tapasztaláson alapuló, de annál követelőbb *föltevésekkel* szemben.

Kálmán Sándor jászkun alkaptány elmondta, hogy 1818—20-ban gyakran megfordult Bihari szállásán több barátjával együtt. Bihari több ízben elmondta neki, hogy 1814—15-ben gyakran eljátszotta a Rákóczi-indulót *Scholl Miklósnak*, az Eszterházy-erzed karmesterének. A karmester leköttázta és áírta zenekarra. (Scholl nevével jelent meg Bécsben a huszas években.)

Patséri Vojnits György jogász volt 1809-ben, amellezt zenét is tanult. Magyar zenét Bihari-tól. Nem ő járt Biharihoz, hanem zené mester öhozzá. Nyilatkozatát így fejezi be:

„Mikor a franciákkal való háboru miatt az insurrekcióit megszerverték, Biharinak egyszer komponálni való kedve támadt szobámban. *Ma is megmutathatnám a szobát, ahol akkor laktam s ahol Bihari a Rákóczi-nótából a Rákóczi-indulót megszerkesztette.*”

Balla Károly is magától Biharitól hallotta, hogy a Rákóczi-nótát többször el kellett játszania az Eszterházy-erzed karmesterének.

Kocsy István, az Eszterházy-erzed zenekarának tagja közölte, hogy egyszer ő is hallotta, amikor Bihari egy indulót (tehát nem nótát) játszott az ő karmesterének s ez nem volt más, mint a mai Rákóczi-induló. A karmester leírta és hangszerelte. Kölését így fejezte be Kocsy:

„Ez induló az 1817 év október havának közepén játszottott legelőször nyilvánosan, *katonai takarodóul* a Károly-kaszárnya előtt; mely alkalommal a Zsibárus-utca, a Nagy Kristóf-téren és a Szervita-téren át a kaszárnyába vissza oly nagy néptömeg kísérelte az indulót, hogy a hatvanhat főből álló zenekar olyan volt a hullámzó néptömeg közt, mint ugyanannyi csepp a Dunában.”

Jelentkeztek más szavahihető emberek is, akiknek szintén *közvetlen tudomásuk* volt Bihari szerzőségéről. De ezek hiába beszéltek, mert már akkor is voltak mindent job-

ban tudó emberek, akiknek nem a valóság kellett, hanem a saját föltevésük győzelme. Így keletkezett a legkülönbözőbb állítások hosszú sora s így sikkadt el a valóság. A sokféle találgatás híre annak idején eljutott külföldre is és megtermette méltó gyümölcsét. Egy német *Musikalisches Conversations Lexikon* azt írta 1860-ban, hogy „a Rákóczi-indulót Rózsavölgyi Márk komponálta, nem Rákóczi Ferenc maga, noha különben nagy zenekedvelő volt“

A helyzet máig sem változott és nem is változhat mindaddig, míg az önkényeskedő tudósok meg nem hajolnak a hiteles tanúk igazmondása előtt.

Bihari szerzeményei

Bihari kompozíciónak számottevő részben elkallódoit, részben Pesten, részben pedig Bécsben. Összesen nyolcvanöt dallam maradt meg, jobbára *verbunkosok*. Ezeknek ő volt legkiválóbb mestere. Egyik dallamát Beethoven is átvette és feldolgozta „Ungarns erster Wolthäter“ című alkalmi darabjában, amely az 1812-ben megnyílt pesti német Városi Színház részére készült.

A megmaradt darabok között van a Koronázó magyar, Verbunkos magyar, Nemzeti magyar táncok, Hadik óbester nótája, Kesergő, Érzelő, Hatvágás (amely állítólag Rózsavölgyi Márk szerzeménye), a Sarkantyú, Bercsényi nótája.

Bihari szerzeményeinek ismert leirói és átírói: Cserny József, Mátray Gábor, Bartay Ede, Ruzitska Ignác, Hunyadi János Keresztély, utánuk, már ebben a században, Káldy Gyula és Zsadányi Armand.

Bihari képe Bécsben

Érdekes cikk jelent meg a *Magyar Kurir* 1822. évi december 10-iki számában. Írója azon panaszkodik, hogy Magyarországon minden muzsikusz cigány — „mivel talán a legcsekélyebb sorsu magyar is, elég hibásan, maga alatt valónak tartaná, hogy ő szugolyba vonuljon muzsikájával.“

Ezután így folytatja:

„Az ügyes Bihari hegedült több ízben kegyes királyunk Ó Felsége előtt, gyönyörködtette Jó Nádor Ispánunk palotájában az országgyűlési követeket, ösztönözte nemes felkölt seregeink között merész vonásu és a magyar hazai indulatot kifakasztó táncnótájával a nemzeti érzést, melly Királya és Hazája fenntartásáért minden még becsületesnek maradt Magyarban hatalmasan felbuzdult.“

Végül megemlíti a cikk írója, hogy nagyajtai Cserny Farkas császári és királyi kamarás, őrnagy, 1820-ban megfestette Donát akadémiai festővel Bihari arcképét saját részére.

Utolsó éveit és halála

Bihari János sokat utazott külföldön és mindenütt sok dicsőséget szerzett a magyar zenének. Utolsó éveiben azonban már hiába hívták bármilyen kecségtető ígéretekkel, nem akarta elhagyni az országot. Utoljára a győri tisztujtással kapcsolatos ünnepségeken szerepelt régi fényében, 1824 végén.

Ekkor súlyos baleset érte, amely véget vetett dicsőséges pályafutásának és megkeserítette hátralevő éveit. A győri ünnepségek után hazajövet Gyöngyös és Hatvan között felborult a kocsija s ő karját törte. Az öreg csontok csak lassan forrtak össze és nem is teljesen. A művész ezután már csak zenész volt. Az 1825. évi szomorú pozsonyi szereplés után bucsút mondott a dicsőséges diétai ünnepségeknek, azután már csak vendéglőkben játszott, ahol szánakozón hallgatták tökéletlen játékát. Anyagi helyzete teljesen elromlott s a nagyur, aki egykor pompás lakást tartott, gazdag diszítésű diszruhát viselt és inast tartott, kénytelen volt a Kétnyul-utcában egy kislakásban meghúzódni. Ebben a házban (most Lónyay-utca és Kinizsi-utcai sarokház) érte utol a halál 1827-ben.

A *Magyar Kurir* ezt jelentette haláláról:

„A mi Biharink, ki a hegedűjátást oly nagy tökéletességre vitte, hogy az ő muzsikálásának kellemetességét, mesterséges voltát s megható erejét még a kitanult nagy muzsikamesterek is magasztalták, tegnap, Április 26-án reggeli 10 órakor meghalálózott, minek utána a muzsikában gyönyörködőket Hazánknak minden részeiben, többnyire pedig Pesten félszázadnál hosszabb ideig mulattatta.“

Biharit a ferencvárosi sarkertben temették el s bár hideg, havasesős volt az idő, ezrével kísérték el művészetének tisztelői utolsó útjára. Háromszáz cigány muzsikált az igazi cigánykirály temetésén, amelynek zenei pompája méltó volt a fejedelmi művészhez.

Emlékét márványtábla őrzi azon a házon, ahol meghalt és mellszobor a Margitszigeten, ahol oly sokszor andalította el muzsikájával rajongó hallgatóit.